

Έγκωμιαστικοί λόγοι Άγίων -

Από τό βάπτισμα τοῦ μαρτυρίου στόν ὄσιακό βίο

Άρχιμανδρίτου Βαρνάβα Θεοχάρη

Σεβασμιώτατοι,

Ελλογιμώτατοι,

Σεβαστοί Πατέρες καὶ ἀγαπητοί ἀδελφοί,

Νιώθω ἐκ προοιμίου τήν ἀνάγκη νά εύχαριστήσω τόν Σεβασμιώτατο καὶ περινούστατο Πρόεδρο τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως, Μητροπολίτη Καισαριανῆς, Βύρωνος καὶ Ὑμηττοῦ κ. Δανιήλ καθώς καὶ τά Μέλη Αὐτῆς γιά τήν τιμή νά προτείνουν πρός τήν Ἱερά Σύνοδο τήν ἐλαχιστότητά μου προκειμένου νά ἀναλάβει τήν εἰσήγηση αὐτή, τόν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Αθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Ἱερώνυμον καὶ τήν περί Αὐτόν Ἱερά Σύνοδο γιά τήν ἔγκριση καθώς καὶ τόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Φθιώτιδος κ. Νικόλαο διά τήν ἀβραμιάν φιλοξενίαν.

Εἰσήγηση ἐπί τῶν ἔγκωμιαστικῶν λόγων γιά τούς μάρτυρες, τούς ἀγίους καὶ τούς φωτισμένους ἀσκητές τῆς ἁγίου Εκκλησίας μας δέν είναι εὔκολη, λόγω τῆς εύρυτητας τοῦ θέματος καὶ τῆς μακραίωνης ἔξελίξεως τοῦ ἐν λόγῳ φιλολογικοῦ εἴδους. Γι' αὐτό προτιμήσαμε νά περιορισθούμε στούς ἐπτά πρώτους αἰώνες, περίοδος κατά τήν ὅποια ἐτέθησαν οἱ βάσεις γιά ὅλες τίς μεταγενέστερες συλλογές ἀγιολογικῶν κειμένων, καθώς, κατά τήν ἐν λόγῳ περίοδο, συνεγράφησαν ἔργα μέ ἀξιόπιστη ἱστορική ἀκρίβεια, ἀφοῦ οἱ συντάκτες αὐτῶν εἴτε γνώριζαν προσωπικά τούς ἀγίους, μάρτυρες καὶ ὁσίους στούς ὅποιους ἀναφέρονταν οἱ λόγοι τους εἴτε ἄντλησαν πληροφορίες ἀπό τό στενό τους κύκλο. Ή ἱστορική ἀξιοπιστία αὐτῶν τῶν κειμένων, καθώς καὶ τό ἔκκλησιαστικό κῦρος τῶν συγγραφέων τους τά κατέστησαν σημεῖο ἀναφορᾶς γιά τήν μεταγενέστερη ἀγιολογία. Ήκ παραλλήλου θά ἀναφερθούμε στή σημασία τῶν ἱστορικῶν συγκυριῶν πού ἐπέβαλλαν τήν πρόταξη συγκεκριμένων προτύπων τόσο στό ποίμνιο, δσο καὶ στό περιβάλλον τῶν Ἐθνικῶν, προκειμένου αὐτοί νά μεταστραφοῦν στήν ἀληθή πίστη.

Οἱ ἔγκωμιαστικοί λόγοι ἀποτελοῦν ἔνα ἰδιαίτερο φιλολογικό εἴδος τῆς Ρητορικῆς, ἡ ὅποια χωρίζεται σέ δύο περιόδους. Ή πρώτη, αὐτή τῆς ἀρχαίας Σοφιστικῆς [\[1\]](#), καθιερώθηκε ἀπό τούς σοφιστές, κυρίως τόν Γοργία (ἰδρυτή τῆς Ἐπιδεικτικῆς) καὶ τόν Πρωταγόρα (πατέρα τῆς Ἐρειστικῆς), στούς ὅποιους ὁ Πλάτων ἄσκησε ἐντονη κριτική γιά τή διαβρωτική τους δράση σέ δύο διαλόγους του (Πρωταγόρας, Σοφιστής), ὅπου πραγματεύεται τό περί ρητορικῆς ζήτημα. Ο Πλάτων δέν διστάζει

νά τή διακρίνει στή «σοφιστική ρητορική», ή όποια στηρίζεται στή ψευδαίσθηση, καί στή «φιλοσοφική ρητορική», ή όποια είναι καί ή άληθής [2]. Ο Άριστοτέλης άφιέρωσε δύο έργα του (Ποιητική, Ρητορική) έπι τοῦ ζητήματος, θεωρώντας πάντως τήν Ρητορική ως ἀνεξάρτητη ἐπιστήμη ἀπό τήν Φιλοσοφία [3]. Η β' περίοδος τῆς Ρητορικῆς, πού ὄνομάζεται δεύτερη Σοφιστική, ἔγκαινιάσθηκε μέτον ἀττικό ρήτορα Αἰσχύνη περί τό 330 π. Χ. καί συνεχίσθηκε μέχρι τόν 5^ο μ. Χ. αἰῶνα. Ὄπως παρατηρεῖ λίαν εὔστόχως ὁ Παν. Χρήστου, μέ τήν ἐπικράτηση τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀπολυταρχίας καί τή δεσποτεία τοῦ Διοκλητιανοῦ καί τῶν διαδόχων του, ή δημόσια ρητορεία δέν μποροῦσε πλέον ως προϊόν τοῦ ἐλευθέρου λόγου παρά νά παρακμάσει [4]. Τό μόνο εἶδος πού συνέχισε νά ἀνθεῖ ἥταν οἱ πανηγυρικοί λόγοι [5], καθιερωθέν ἥδη ἀπό τήν ἐποχή τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητας καί διακρινόμενο σχηματικά σέ τρεῖς ὑποκατηγορίες: α) στούς ἀναφερόμενους σέ ζῶντες λόγους (ἔγκωμιον), β) σέ τεθνεῶτες (ἐπικήδειοι ἢ ἐπιτάφιοι λόγοι) καί γ) πρός τούς Θεούς (ὕμνοι) [6]. Στή δεύτερη κατηγορία ἀνήκουν οἱ ἔγκωμιαστικοί λόγοι τῶν χριστιανῶν συγγραφέων καί Πατέρων τῆς Ἔκκλησίας, οἱ ὅποιοι, ἰδιαίτερα ἀπό τήν ἐποχή τῆς ἀναγνώρισης τοῦ Χριστιανισμοῦ ως ἐπίσημης θρησκείας τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, θά ἀναπτύξουν τό ἐν λόγῳ εἶδος ως μέσο προβολῆς τοῦ ἐν Χριστῷ ἐνάρετου βίου.

Δύο είναι οἱ βασικές, ποιμαντικῆς φύσεως, λειτουργίες τῶν Ἐγκωμίων καί γενικώτερα τῶν Βίων ἀγίων: Ἡ μίμηση καί ή μνήμη. Ὁ ἴδιος ὁ Θεάνθρωπος ἔδωσε τό μέτρο μιμήσεως γιά τούς ἐν Χριστῷ πιστούς μέ τά κάτωθι λόγια: «ὑπόδειγμα γὰρ δέδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἔγώ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε» (Ιωάν. 13, 15). Τό δέ ὑπόδειγμα πού ὑπέδειξε ὁ Χριστός στούς πιστούς είναι αὐτό τῆς θυσίας. Ἔτσι, ἐνωρίτατα οἱ μάρτυρες θεωρήθηκαν τό πρότυπο τοῦ πραγματικοῦ μιμητῆ τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀναπτύχθηκε ἡ θεολογία τοῦ μαρτυρίου, ἰδίᾳ κατά τή διάρκεια τῶν διωγμῶν. Ἔτσι, ὁ Ὁριγένης στόν Προτρεπτικόν λόγον εἰς μαρτύριον λέγει: «Καί νῦν δέ φανείτω, εἰ, ἄραντες ἔαυτῶν τόν σταυρόν, τῷ Ἰησοῦ ἡκολουθήσαμεν· ὅπερ γέγονεν, εἰ ζῇ ἐν ἡμῖν ὁ Χριστός. Εἰ θέλομεν ἡμῶν σῶσαι τήν ψυχήν, ἵνα αὐτήν ἀπολάβωμεν κρείττονα ψυχῆς, μαρτυρίω ἀπολέσωμεν αὐτήν» [7]. Οἱ μάρτυρες ἐθεωρεῖτο ὅτι παρέδρευαν στό οὐράνιο θυσιαστήριο καί εἶχαν διακονικό ἔργο γιά τή ζῶσα ἐκκλησία [8]. Ἔτσι, θεωρούμενοι ως αὐθεντικοί μιμητές τοῦ σταυρωθέντος Θεανθρώπου, ἐνωρίτατα ἐτιμοῦντο τήν ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου τους ἀπό τίς τοπικές Ἔκκλησίες, ή δέ μνήμη τους ταυτιζόταν μεταγενέστερα μέ τήν μίμηση αὐτῶν. Κατά τόν ἄγιο Γρηγόριο Νύσσης, στόν λόγον του Εἰς τόν ἄγιον Στέφανον τόν πρωτομάρτυρα, ή μνήμη τῶν ἀγίων σημαίνει ζῆλο γιά μίμηση τῶν ἀρετῶν αὐτῶν: «ώς ἐνί τούτῳ ταῖς μνείαις τῶν ἀγίων κοινωνεῖν ἀξιούμεθα, ἐν τῷ τάς ἐκείνων ἀρετάς μιμεῖσθαι καί ζηλοῦν» [9]. Ἡ προτροπή γιά ταύτιση τῆς μνήμης τῶν μαρτύρων μέ τή μίμηση τοῦ βίου τους είναι πολύ συχνή καί στούς λόγους τοῦ ἀγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου [10]. Είναι ιστορικά ἀδιαμφισβήτητο, ὅπως σημειώνει ὁ Βλ. Ἡ. Φειδᾶς, ὅτι «ἀπό τόν Β' αἰώνα κάθε τοπική ἐκκλησία ἔόρταζε τήν 'γενέθλιον' ἡμέρα τῶν μαρτύρων, ἥτοι τήν ἡμέρα τοῦ θανάτου τῶν μαρτύρων της κατά τούς διωγμούς. Τή μαρτυρία αὐτή παρέχει ἥδη τό 'Μαρτυρολόγιο Πολυκάρπου'... Ἡ τιμή τῶν μαρτύρων κατά τήν "γενέθλιον" ἡμέρα γενικεύτηκε τόν Γ' αἰώνα» [11].

Ταυτόχρονα μέ τή θεολογία τοῦ Μαρτυρίου, σέ πολλές δέ περιπτώσεις καί ἐνωρίτερα ἀπό αὐτήν, ἀναπτύχθηκαν οἱ Πράξεις μαρτύρων, ὅπως συνάγεται ἀπό τό

Μαρτύριον τοῦ ἀγίου Πολυκάρπου Σμύρνης^[12], ἡ σύνταξη τοῦ ὅποίου τοποθετεῖται περί τό 156 μ.Χ.^[13] καί ἀποδίδεται στόν Εὐάρεστο Σμύρνης. Στό Μαρτύριο, περιγράφεται ἡ Ἱερή συνήθεια νά συνάγονται οἱ Χριστιανοί καί νά ἔορτάζουν τήν μνήμη τοῦ μάρτυρα ἥδη ἀπό τόν Β' αἰῶνα. Ὁπως σημειώνει ὁ ἀείμνηστος πατρολόγος Στ. Παπαδόπουλος: «Τό Μαρτύριο τοῦ Πολυκάρπου, πού ἵσως δέν εἶναι τό ἀρχαιότερο, ἔγινε κυριολεκτικά τό θεμέλιο τῆς μαρτυρολογίας καί ἵσχυσε πράγματι σάν πρόγραμμα στήν ζωή τῆς Ἑκκλησίας, ὅσον ἀφορᾶ τούς μάρτυρες καί τήν τιμή τους»^[14]. Συνεπῶς, τό ἐν λόγῳ ἔργῳ χρησίμευσε ὡς πρότυπο γιά μεταγενέστερες ἀγιολογίες καί μαρτυρολόγια, εἴδη πού γνώρισαν μεγάλη ἄνθηση ἰδίᾳ μετά τήν ἀναγνώριση τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου θρησκείας. Ἀξίζει πάντως νά σημειωθῇ ὅτι πολλές φορές τά Μαρτυρολόγια πού συνετάχθησαν μεταγενέστερα ἀπό τήν ἐποχή τῶν διωγμῶν ἀπό συγγραφεῖς πού ἀναφέρονται σε ἀγνώστους ἢ ἀσήμους μάρτυρες δέν ἔχουν τήν ἴδια ἴστορική ἀξιοπιστία. Κι αύτό γιατί σ' αὐτήν τήν περίπτωση ὁ ἀγιογράφος ἀκολουθεῖ συνήθως ἔνα συγκεκριμένο σχῆμα ἀφήγησης (ὁ μάρτυρας, ὁ αὐτοκράτορας, ὁ διοικητής, οἱ βασανιστές καί οἱ δῆμιοι, καθώς καί πληροφορίες γιά τούς αὐτόπτες μάρτυρες πιστούς). Ἡ ἀφήγηση πολλές φορές διανθίζεται μέ ἐπουσιώδεις σκηνές ἀντλημένες ἀπό τήν μυθολογία ἀνατολικῶν λαῶν τῆς ἐποχῆς, ὅπως π.χ. πάλη μέ δράκοντα ἢ θαυματουργική ἐπιβολή σε θηρία, ὑπεράνθρωπη ἀντοχή σε φρικτά βασανιστήρια κ.ἄ. μέ σκοπό νά κάνουν ἀκόμη πιό θαυμαστούς τούς βίους τῶν μαρτύρων καί τῶν πρώτων ἀγίων τῆς Ἑκκλησίας.

Πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι οἱ Βίοι μαρτύρων ἦταν ἴδιαίτερα διαδεδομένοι ἀπό τό β' ἥμισυ τοῦ Β' αἰῶνος μέχρι τό α' ἥμισυ τοῦ Δ' αἰῶνα, καθ' ὅλη δηλαδή τήν περίοδο τῶν ἀπηνῶν διωγμῶν πού γνώρισε ἡ Ἑκκλησία ἀπό τούς ρωμαίους αὐτοκράτορες. Κατά τή γνώμη μας, οἱ βίοι τῶν μαρτύρων συνεγράφησαν ὅχι μόνο γιά νά λειτουργήσουν ὡς πρότυπα τῆς στάσεως πού ἔπρεπε να τηρήσουν οἱ πιστοί κατά τή διάρκεια τῶν φοβερῶν αὐτῶν δοκιμασιῶν, ἀλλά ταυτόχρονα ἀποτελοῦσαν καί μία ἔμμεση ἀπάντηση στό μεγάλο ἐκκλησιολογικό πρόβλημα πού ἔθεσαν οἱ πεπτωκότες (*Lapsi*). Κατά τόν Β' αἰῶνα καί τίς ἀρχές τοῦ Γ' αἰῶνα, οἱ ἀποστάτες πρώην Χριστιανοί πού θυσίαζαν στά εἰδωλα, ἀκόμη καί ἄν μετανοοῦσαν ἐκ τῶν ὑστέρων, δέν γίνονταν δεκτοί στούς κόλπους τῆς Ἑκκλησίας καί δέν μποροῦσαν νά συμμετάσχουν στή θεία Εὐχαριστία, καθώς ἡ εἰδωλολατρεία θεωρεῖτο ἔνα ἀπό τά τρία παραπτώματα πού ἐπέφερε ἐκδίωξη ἀπό τό σῶμα τῆς Ἑκκλησίας. Είδικότερα, ἀπό τόν διωγμό τοῦ Δεκίου (250-251) καί τό διάταγμα πού ἐπέβαλε τίς θυσίες καί τό δημιουργηθέν Νοβατιανό σχίσμα (251) ἔως τόν διωγμό τοῦ Διοκλητιανοῦ (303) καί τό προκληθέν σχίσμα τοῦ Δόνατου (311), ἡ μαστιζομένη Ἑκκλησία προέβαλλε τό πρότυπο τοῦ μάρτυρα. Γι' αὐτόν τόν λόγο, στήν περίοδο τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, λόγω τῶν ἴστορικῶν συνθηκῶν πού ἐπικρατοῦσαν στή διωκόμενη Ἑκκλησία διαδόθηκαν οἱ Πράξεις τῶν Μαρτύρων (πρακτικά δικῶν μαρτύρων- *Acta, Gesta*)^[15], Τά Πάθη ἡ Μαρτύρια, ὅπως κατεγράφησαν ἀπό αὐτόπτες ἢ αὐτήκους μάρτυρες (*Passiones*)^[16] καί τά πρῶτα Μαρτυρολόγια τῆς ἐποχῆς τοῦ Ίουλιανοῦ. Πρέπει πάντως να τονίσουμε, ὅπως εἴπαμε καί ἀνωτέρω, ὅτι ὅσο λιγότερο εἶναι τό χρονολογικό χάσμα πού χωρίζει τόν ἀγιολόγο ἀπό τό μαρτύριο, τόσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ ἴστορική του ἀξιοπιστία.

Μεγάλη ἄνθηση παρουσίασαν οἱ βίοι ἀγίων ἴδιαίτερα κατά τόν 4º αἰῶνα, οἱ δέ

Πατέρες, οι όποιοι άσχολήθηκαν μέ αύτό τό είδος ήταν φυσικό νά ̄πηρεάσουν δ̄λους τούς μεταγενέστερους ἀγιογράφους, ώς ἐκκλησιαστικές καί θεολογικές αὐθεντίες τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι, ὁ Μ. Ἀθανάσιος θεωρήθηκε ὁ πρῶτος πού συνέγραψε περί τό 357 καί καθιέρωσε τό φιλολογικό είδος τοῦ Βίου ἀγίων μέ τό ἔργο του Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Ἀντωνίου^[17]. Κατ' ούσίαν ἐπρόκειτο γιά ἔργο-ἀπάντηση στήν ἐπιθυμία (ἐπίταγμα) κάποιων μοναχῶν τῆς Δύσεως νά μάθουν περισσότερα γιά τόν βίο τοῦ ἀγίου αύτοῦ ἀναχωρητῆ, συνεπῶς ὁ Βίος εἶχε τόν χαρακτήρα ἐνός ἔργου πού ἀποσκοποῦσε στήν προβολή τοῦ ἀσκητικοῦ βίου, τόν ὅποιο διῆγε ὁ ἄγιος Ἀντώνιος. Ταυτόχρονα, τό ἐν λόγῳ ἔργο πρέπει νά θεωρηθῇ ὡς εἰσαγωγή στόν ἀσκητισμό καί στόν κόσμο τῆς ἐρήμου, ἀπευθυνόμενο σέ δύο διαφορετικά ἀκροατήρια, τόσο πρός τούς μοναχούς τῆς Αἰγύπτου, τῆς Παλαιστίνης καί τῆς Συρίας, ὅσο καί πρός τούς πιστούς τῶν ἀστικῶν κέντρων πού βίωναν τούς ἔντονους ρυθμούς τῶν πόλεων τῆς ἐποχῆς καί αἰσθάνονταν ἔλξη ἀπό τό νεοεμφανισθέντα μοναχισμό τῆς ἐρήμου^[18]. Μολονότι ὁ Μ. Ἀθανάσιος εἶχε συναντήση πολλάκις τόν ἄγιο ἀναχωρητῆ, φρόντισε νά ἀντλήσῃ περισσότερες λεπτομέρειες γιά τόν βίο του ἀπό τόν ἐπίσκοπο τῆς περιοχῆς ὅπου ἔδρασε, τόν Σεραπίωνα Θμούεως. Ὁ συνδυασμός τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας μέ τίς μαρτυρίες καί ἄλλων πού εἶχαν συναναστραφῆ μέ τόν ἄγιο ἔδωσε ἀκόμη μεγαλύτερη ἀξιοπιστία στό ἔργο, μέ ἀποτέλεσμα ἡδη τό 380 νά ἔχει διαδοθεῖ σέ δλον τόν τότε γνωστό κόσμο^[19] καί ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος νά τό ἀποκαλεῖ «νομοθεσίαν ἐν πλάσματι διηγήσεως»^[20]. Βέβαια, θά πρέπει νά σημειωθῇ ὅτι σχεδόν εἴκοσι χρόνια μετά ἀπό τόν θάνατο τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ κοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ ἀγίου Παχωμίου, ἥτοι τό 346, εἶχε κυκλοφορήσει ὁ Βίος τοῦ^[21], ὁ ὅποιος παρά τήν μεγάλη ἀνταπόκριση καί τήν μετάφρασή του σέ διάφορες γλῶσσες, δέν ἔφθασε ποτέ τήν τεράστια ἐπίδραση τοῦ Βίου τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου, τόσο λόγῳ τῆς θεολογικῆς αὐθεντίας τοῦ συντάξαντος αύτόν Μεγάλου Ἀθανασίου, ὅσο καί τοῦ ἵδιου τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου, ὁ ὅποιος παρουσιάζεται ὡς ὑπόδειγμα ὀλοκληρωτικῆς ἀφιερώσεως στόν Θεό. Ἡ σημαντικότατη ἐπίδραση πού ἔστησε ὁ Βίος τοῦ ἀγίου Ἀντωνίου καταφαίνεται, ὅπως θά δοῦμε, ἀπό τίς ἐπιδράσεις πού ἔστησε σέ δλα τά μεταγενέστερα κείμενα ἴστοριῶν μοναχῶν.

Οι Καππαδόκες πατέρες εἶναι αύτοί πού θά δώσουν μία νέα ὥθηση στούς ἔγκωμιαστικούς λόγους, καθώς, χάρη στή σπάνια θύραθεν παιδεία τους ἀποδεικνύονται ἔξοικειωμένοι ὅσο κανείς μέ αύτό τό είδος λόγου, κληρονομιά ὅπως εἶδαμε τῶν ἀττικῶν ρητόρων. Ἔτσι, συνέγραψαν δεκαεπτά ἔγκωμιαστικούς λόγους (τέσσαρες ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, πέντε ὁ Μ. Βασίλειος καί ὄκτω ὁ Γρηγόριος Νύσσης). Μεγάλος ἀριθμός τῶν λόγων τους ἀναφέρονται σέ μάρτυρες πού ἔτελειώθησαν στήν Καππαδοκία, π.χ” ὁ Μ. Βασίλειος στούς Γόρδιο^[22], Μάμαντα^[23], Ίουλίττα^[24], Βαρλαάμ^[25], ὁ Γρηγόριος Νύσσης στόν μάρτυρα Θεόδωρο^[26], ἄλλα καί τόν Στέφανο τόν πρωτομάρτυρα^[27] καί τόν Ἐφραίμ τόν Σύρο^[28] πού δέν εἶχαν σχέση μέ τήν τοπική ἐκκλησία. Προφανῶς πρόκειται γιά λόγους πού ἔκφωνήθηκαν κατά τήν ἡμέρα μνήμης τους.

Στήν πλειονότητα ὅμως τῶν λόγων τους ἔγκωμιάζουν τόν ὁσιακό ἐν Χριστῷ βίο προσώπων προερχομένων εἴτε ἀπό τόν στενό οἰκογενειακό εἴτε ἀπό τόν εύρυτερο κοινωνικό τους κύκλο. Αύτά τά πρόσωπα δέν εἶναι πλέον μάρτυρες, οὔτε μεγάλοι ἀναχωρητές ἢ ἀσκητές. Πρόκειται γιά σημαίνοντα πρόσωπα τῆς κοινωνίας, τά

όποια, ένω μπορούσαν νά διάγουν έναν άνετο βίο, προτίμησαν νά άκολουθήσουν τόν ένάρετο χριστιανικό βίο καί νά ένσαρκώσουν τό πρότυπο τῆς θυσιαστικῆς ἀφιέρωσης στόν Θεάνθρωπο. "Ετοι, ο ἄγιος Γρηγόριος Νύσσης, ἀδελφός τοῦ Μ. Βασιλείου, συνέγραψε ἐγκωμιαστικούς λόγους, οί ὅποιοι ἔγιναν σημεῖο ἀναφορᾶς τοῦ εἰδους καί γιά τούς μεταγενέστερους ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς. Κάτοχος τῆς θύραθεν παιδείας καί ἔχοντας ἐμπλακεῖ λιγότερο ἐνεργά ἀπό τόν ἀδελφό του στόν ἐκκλησιαστικό βίο, ἀφιερώνεται στή συγγραφή, μεταξύ ἄλλων καί τῶν ἐμβληματικῶν γιά τό εἶδος τους ἔργων Εἰς τόν Βίον τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Νεοκαισαρείας τοῦ Θαυματουργοῦ[29] καί τό Εἰς τόν Βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης ἀδελφῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου[30]. Τό τελευταῖο του ἔργο τό συνέγραψε γιά τόν μοναχό Ὄλυμπιόδωρο, μέ τόν ὅποιο ταξίδεψε γιά νά συμμετάσχῃ στή Σύνοδο τῆς Ἀντιοχείας. Τοῦ ἀφηγήθηκε τήν ίστορία τῆς ἀδελφῆς του, ὑποσχόμενος νά τοῦ τήν ἀποστείλη γραπτῶς ἀργότερα, ὅπερ καί ἔγινε, προβάλλοντας ἔτοι τόν κατά Χριστό βίο τῆς οἰκογένειάς του ἐν γένει. Στό ἴδιο πλαίσιο, ἐντάσσεται καί τό ἔργο του Βίος τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, καθώς κι ἐκεῖνος καταγόταν ἀπό τήν ἰδιαίτερη πατρίδα τῆς οἰκογένειας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ἥτοι τήν Καππαδοκία, ἐνώ ἡ γιαγιά του, Μακρίνα ἡ πρεσβυτέρα, γνώριζε προσωπικά τόν ἄγιο καί ὑπῆρξε ἡ κύρια πηγή τοῦ ἐν λόγω βίου. Ἡ σύνδεση ἐνός ἀγίου μέ τήν οἰκογένεια τοῦ συγγράφοντος τόν βίο αύτοῦ ἀποτελεῖ ἔνα κοινό χαρακτηριστικό τοῦ εἰδους γενικώτερα. Αύτό ἰσχύει καί στήν περίπτωση τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Θεολόγου, ὁ ὅποιος μεταξύ τῶν Λόγων του ἔχει συγγράψει καί ἔξι ἐπικήδειους λόγους, ἀπό τούς ὅποίους οἱ τρεῖς συνετάχθησαν μεταξύ 369 καί 374 καί εἶναι ἀφιερωμένοι σέ ἄτομα τῆς οἰκογένειάς του: τόν πατέρα τοῦ ἀγίου Γρηγορίου[31], τόν ἀδελφό του Καισάριο[32] καί τήν ἀδελφή του Γοργονία[33], ἐνώ ἔνας λόγος (Λόγος ΜΓ') εἶναι ἀφιερωμένος στόν ἀδελφικό του φίλο Μ. Βασίλειο[34]. Στούς ἐπικήδειους αύτούς λόγους ὁ ἄγιος Γρηγόριος Θεολόγος παραθέτει πολλά στοιχεῖα τοῦ βίου τους, καθώς ἔζησε μαζί τους γιά μεγάλο χρονικό διάστημα, ἰδιαίτερα δέ με τόν ἐν Χριστῷ ἀδελφό του Μ. Βασίλειο.

Περί τό 420 ὁ Παλλάδιος, ἐπίσκοπος Ἐλενουπόλεως, θά ἐπαναφέρει τό πρότυπο τοῦ ἀσκητῆ-μοναχοῦ συγγράφοντας τήν Λαυσαϊκή ίστορία[35], ἔργο στό ὅποιο περιγράφει ίστορίες διαφόρων μορφῶν τοῦ μοναχισμοῦ τῆς Αἰγύπτου καί τῆς Παλαιστίνης, ὅπως τίς κατέγραψε ὁ ἴδιος σέ ταξίδι του στίς πιό πάνω περιοχές. Τό ἔργο συνέγραψε καί ἀφιέρωσε ὁ Παλλάδιος στόν Λαῦσο, ἀρχιθαλαμηπόλο τοῦ Θεοδοσίου Β', ὁ ὅποιος ἦθελε μία συλλογή βίων ἀσκητῶν μέ «οἰκουμενικό» χαρακτήρα, πού νά μπορεῖ δηλαδή νά ἀναγνωσθῇ ἀπ' ἄκρη εἰς ἄκρη στήν αὐτοκρατορία[36]. Πρόκειται γιά βιογραφίες μοναχῶν πού γνώρισε ὁ ἴδιος ὁ Παλλάδιος ἡ ἀπό μαρτυρίες πού ἄντλησε ἀπό ἄλλους μοναχούς. Κατά τόν Δημ. Τσάμη πρόκειται γιά ἔργο «στό ὅποιο διαφαίνεται ἡ ἐπίδραση τοῦ Εὐάγριου, τοῦ βίου τοῦ Μ. Ἀντωνίου καί σχετικῶν ἐλληνιστικῶν κειμένων καί διακρίνεται γιά τήν εἰλικρίνεια τῶν ἀφηγήσεών του. "Ετοι δέν διστάζει νά ἀναφέρει ἀδυναμίες καί ἀποστασίες μοναχῶν, καθώς καί τά πάθη τους...Τό Λαυσαϊκό περιέχει μόνο γεγονότα καί ίστορίες καί ὅχι θεωρία τοῦ μοναχικοῦ βίου»[37]. Ἡ τελευταία μάλιστα μορφή ἀσκητῆ πού παρουσιάζει στό κεφάλαιο 70 νά πολεμᾶ ἐναντίον τῶν δαιμόνων καί τῶν πειρασμῶν φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Παλλάδιος[38]. Ἡ ἀμεσότητα τῆς ἀφήγησης τῆς Λαυσαϊκῆς ίστορίας, ἀνέδειξε τό ἔργο σέ ἔνα ἀπό τά πιό διαδεδομένα ἀναγνώσματα καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς βυζαντινῆς περιόδου, ἐνώ

ό ζδιος ό Παλλάδιος θεωρήθηκε ώς σημεῖο ἀναφορᾶς γιά τό ἐν λόγω εἶδος ἀπό
ὅλους τούς μεταγενέστερους συγγραφεῖς ἀγιολογιῶν.

Ο Θεοδώρητος Κύρου (393-460) συνέγραψε ἐπίσης μία συλλογή σύντομων
βιογραφιῶν τοῦ συριακοῦ ἀσκητισμοῦ, ὑπό τόν τίτλο Φιλόθεος Ἰστορία (*Historia religiosa*) ἡ Ἀσκητική πολιτεία^[39]. Ὁρισμένες Ἰστορίες ἀσκητῶν συνδέονται ἀμεσα
μέ τήν οἰκογένεια τοῦ Θεοδώρητου Κύρου. Πράγματι, στά πρῶτα εἴκοσι κεφάλαια
τῆς πραγματείας περιέχονται οἱ βίοι ἀσκητῶν πού εἶχαν σχέση μέ την οἰκογένειά
του καὶ τόν ζδιο. Ἔτσι, ἀποδίδει τήν ζδια τήν γέννησή του στόν ἄγιο Μακεδόνιο, ὁ
ὅποῖος εὐλόγησε τήν μητέρα του, πού προσπαθοῦσε ἐπί ματαίω γιά χρόνια νά
ἀποκτήσει παιδί, γιά νά συλλάβει ἐν τέλει τόν συγγραφέα, τό ὄνομα τοῦ ὅποίου
σημαίνει δῶρο Θεοῦ^[40]. Ἡ μητέρα του συνήθιζε νά ἐπισκέφτεται ἔρημῖτες τῆς
περιοχῆς μέ τή συντροφιά τοῦ Θεοδώρητου. Ὁ συγγραφέας θυμάται νά κάθεται στά
γόνατα τοῦ ἄγιου Πέτρου Γαλατείας, ὁ ὅποῖος τόν τάιζε μέ σταφύλια (κεφ. 9):
«Πολλάκις δέ μέ τοῖς γόνασιν ἐπικαθίσας, σταφυλῇ μέ καί ἄρτῳ διέθρεψε. Πεῖραν
γάρ αὐτοῦ τῆς πνευματικῆς χάριτος ἡ μήτηρ δεξαμένη, ἅπαξ μέ τῆς ἑβδομάδος
ἐκάστης τρυγᾶν ἔκείνην τήν εὐλόγιαν ἔκελευε»^[41]. Ἀλλοῦ ἀναφέρεται στήν χρήση
τῆς θαυματουργῆς του ζώνης μέ τήν ὅποία γιάτρευε ἀσθένειες^[42], ἡ πάλι παρουσιάζει τόν ἄγιο Συμεών Στυλίτη νά τόν σώζῃ τήν τελευταία στιγμή ἀπό ἔνα
ἀνεξέλεγκτο πλῆθος πού προσπαθοῦσε νά πλησιάσει τόν ἄγιο^[43].

Στήν περίπτωση τοῦ Κυρίλλου Σκυθοπολίτη (†559), στόν ὅποῖο ἀποδίδονται ἐπτά
βίοι ἀγίων τῆς Παλαιστίνης^[44], ἔχουμε συνδυασμό συλλογῆς ἀποσπασματικῶν
βιογραφιῶν, ἡ ἀκόμη καὶ ἐκτενῶν βίων στήν περίπτωση τῶν ἀγίων Εύθυμιου,
Σάββα καὶ Ἰωάννη Ἡσυχαστῆ. Ὁ συγγραφεὺς συνεδέθη προσωπικά καὶ μέ τούς
τρεῖς ἀγίους. Ὁ ἄγιος Σάββας γνώριζε τήν οἰκογένεια τοῦ Κυρίλλου, διό καὶ ὅταν
ἐπεσκέφθη τήν Σκυθόπολη εὐλόγησε τόν Κύριλλο πού ἦταν ἀκόμη παιδί καὶ τόν
ἐπέλεξε γιά μέλλοντα μαθητή του, κίνηση πού σημάδεψε τή ζωή τοῦ συγγραφέα:
«Ἐμέ δέ παῖδα ὄντα καὶ μετά τοῦ πατρός εύρεθέντα καὶ τοῖς τοῦ θείου πρεσβύτου,
ποσίν προσπεσόντα, εὐλογήσας ὁ ἄγιος γέρων καὶ ἀναστήσας καὶ περιπτυξάμενος
τῷ μέν ἐμῷ πατρὶ ἔφη: Οὔτος ὁ παῖς ἀπό τοῦ νῦν ἐμός μαθητής ἔστι καὶ τῶν τῆς
ἔρημου πατέρων νίσος. Εἶπε δέ καὶ τῷ μητροπολίτῃ (Θεοδόσιος): Κύρι ο μέγας,
τοῦτον ἐγώ σοι παρατήθιμι τόν παῖδα· πρόσεχε αὐτῷ. Ὄτι χρήζω αὐτοῦ»^[45]. Ὅταν
ἀποφάσισε σέ νεαρή ἡλικία νά μονάσει στήν Ἱερουσαλήμ, ἡ μητέρα του τοῦ
συνέστησε νά ὑπακούει στόν Ἰωάννη Ἡσυχαστῆ. Ἀντίθετα ὅμως μέ τίς προτροπές
της κατευθύνθηκε πρός τίς μονές πού βρίσκονταν κοντά στόν ποταμό Ἰορδάνη,
ὅποτε καὶ ἀσθένησε βαριά. Τότε, τοῦ παρουσιάσθηκε στόν ὑπνο του ὁ ἄγιος
Ἰωάννης Ἡσυχαστῆς καὶ τόν προέτρεψε νά καταφύγει στήν μονή τοῦ Ἅγιου
Εύθυμιου, ὅπερ καὶ ἔπραξε: «...φαίνεται μοι καθ' ὑπνους ὁ πεφωτισμένος οὔτος
γέρων οὕτω μοι λέγων. Παρακούσας μοι τῆς ἐντολῆς ἱκανῶς ἐπαιδεύθης· ἀλλά νῦν
ἀναστάς εἴσελθε εἰς τήν Ἱεριχώ καὶ εὐρίσκεις Γερόντιόν τινα μοναχόν εἰς τό
ξενοδοχεῖον τῆς μονῆς τοῦ ἀββᾶ Εύθυμιου. Άκολούθησον αὐτῷ εἰς τήν μονήν καὶ
σώζη»^[46]. Ἀργότερα, ὁ Κύριλλος ἐγκαταστάθηκε στήν Νέα Λαύρα πού εἶχε ἰδρύσει
ὁ ἄγιος Σάββας καὶ συνέταξε τούς βίους τῶν ἀγίων. Οἱ προσωπικές του λοιπόν
ἐμπειρίες περιελήφθησαν στούς βίους τῶν ἀγίων. Ἔτσι, στόν Βίο τοῦ
ἄγιου Εύθυμιου, ὁ Κύριλλος ἀναφέρει ὅτι στήν μονή τοῦ ἄγιου ὅπου μόνασε τήν
πρώτη περίοδο εἶχε γίνει ὁ ζδιος μάρτυς τῶν θαυμάτων πού ἐπιτελέσθηκαν μετά

τόν θάνατο τοῦ ἀγίου: «Ταῦτα ὄλιγα ἐκ πολλῶν ἀναλεξάμενος ἀνεγραψάμην, ἅπερ τοῖς ὄφθαλμοῖς ἔώρακα, συνάψας αὐτά τοῖς ἐξ ἀκοῆς ἀναγραφεῖσι περὶ τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας τοῦ πατρός ἡμῶν πρός τό γνῶναι τούς τε ἐντυγχάνοντας καὶ τὴν δοσιότητα τὴν σήν τὴν παρεδρευούσης τῇ Εὐθυμίῳ θήκη θείας χάριτος δύναμιν καὶ ἀναλογίσασθαι ὅτιπερ μαρτυρεῖ τῇ λαμπρότητι τῆς ἐκείνου ἐν σαρκὶ πολιτείας τά μετά τὴν αὐτοῦ κοίμησιν ἐνεργούμενα θάυματα»[\[47\]](#). Στὸν Βίο τοῦ ἀγίου Σάββα ἀναφέρεται μέ δέος στὴν ἐπιλογή του ἀπό τὸν ἄγιο, ὅταν ἦταν ἀκόμη μικρό παιδί νά τὸν κάνει μαθητή του. Παρόμοια, στὸν Βίο τοῦ ἀγίου Εὐθυμίου, ὁ Κύριλλος ἀναφέρεται ἐκτενῶς στὸ ὄνειρο πού εἶδε τὸν ἄγιο καὶ καθ' ὑπόδειξή του μπόρεσε νά ἰαθεῖ, συγκαταλέγοντας ἔτσι τὴν περίπτωση μεταξύ τῶν ἄλλων θαυμάτων τοῦ ἀγίου. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Κύριλλος Σκυθοπολίτης μὲ τὴ συγγραφή τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου ἀποσκοπεῖ στὴ διάδοσή του στὸ ποίμνιο, γι' αὐτό καὶ δίδει κάποιες «όδηγίες» στοὺς ἀναγνῶστες του γιά τὸ πῶς πρέπει νά τὸ χρησιμοποιήσουν εἴτε κατὰ τὴ δημόσια εἴτε κατὰ τὴν κατ' ἴδιαν ἀνάγνωσή του: «Δίκαιον γάρ ἐστιν ὡς ἀληθῶς τά παραδραμόντα ττῷ χρόνῳ καὶ μή πολλοῖς ἐγνωσμένα ἀναζωγραφεῖν τῷ λόγῳ καὶ μή συγχωρεῖν ταῦτα λήθης βυθοῖς ἀμαυροῦσθαι, ἀλλά κοινόν ὅφελος καὶ εἰκόναν καὶ τύπον προτιθέναι τοῖς μετέπειτα βουλομένοις τῆς ἐαυτῶν προνοεῖσθαι σωτηρίας»[\[48\]](#). Ὁ Κύριλλος δέν εἶναι ἔνας ἀπλός ἀγιογράφος, καθὼς παραθέτει πολλά ιστορικά στοιχεῖα σχετικά μὲ τὸν μοναχισμό τῆς Παλαιστίνης, σέ βαθμό πού ὁρισμένοι ἐρευνητές νά τὸν θεωροῦν ιστοριογράφο καὶ ἀγιογράφο ταυτόχρονα^a[\[49\]](#). Ἡ γλῶσσα τοῦ Κυρίλλου εἶναι ἐπιτηδευμένη, τὸ υφος καὶ ἡ ποιητική του περιγραφῆ ὁμοιάζουν μὲ τοῦ Πλουτάρχου^b[\[50\]](#), ἐνῷ τὸ περιεχόμενο ἔχει ιστορική ἀξία, καθὼς παρέχει ἀξιόπιστες πληροφορίες καὶ χρήσιμα χρονολογικὰ στοιχεῖα^c[\[51\]](#). Ἡ γραφή τοῦ Κυρίλλου ἀποδεικνύει τὸ ὑψηλό ἐπίπεδο τῆς μοναστικῆς παιδείας στὴν Παλαιστίνη καὶ παρέχει πληροφορίες περὶ τῶν μοναστικῶν βιβλιοθηκῶν. Ὁ Βίος τοῦ ἀγίου Σάββα θεωρεῖται δικαίως ἀπό τοὺς ιστορικούς σπουδαία πηγή γιά τὸν μοναχισμό τῆς Παλαιστίνης^d[\[52\]](#).

Ο 7^{ος} αἰῶνας σημαδεύτηκε ἀπό τὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Μόσχου Λειμῶν^e[\[53\]](#). Ὁ Ἰωάννης Μόσχος (†619/634), ὁ ὄποιος λόγῳ τῆς ἐγκράτειάς του ὄνομάσθηκε καὶ Εὐκρατάς, μετά τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του ἔγινε μοναχός στὴ μονή τοῦ Θεοδοσίου στὴν κοιλάδα τῶν Κέδρων καὶ ἀργότερα μόνασε στὴ μονή τοῦ ἀγίου Σάββα στὴν Ἱερουσαλήμ. Μαζί μὲ τὸν μετέπειτα πατριάρχη Ἱεροσολύμων Σωφρόνιο τὸν Σοφιστή, ἐπισκέφθηκε διάφορα μοναστικά κέντρα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς, γνωρίζοντας ἔτσι ἐπιφανεῖς προσωπικότητες τοῦ μοναχισμοῦ. Ἐξαιτίας τοῦ κινδύνου τῶν Περσῶν κατέφυγε μαζί μὲ τὸν Σωφρόνιο ἀρχικά στὴν Ἀντιόχεια καὶ ἀπό τὸ 608 στὴν Αἴγυπτο. Οἱ ιστορίες τῶν μοναχῶν δέν ἔχουν χρονολογική σειρά, ἵσως λόγῳ τῆς παρέλευσης ἀρκετῶν χρόνων γιά τὴν καταγραφή τους. Ο Λειμῶν ὑπῆρξε ἰδιαίτερα δημοφιλές ἔργο, ὅπως μποροῦμε νά συμπεράνουμε ἀπό τὴν μετάφρασή του στά ἀρμενικά, ἀραβικά, γεωργιανά, αἰθιοπικά καὶ παλαιοσλαβικά καὶ φυσικά στά λατινικά ὑπό τὸν τίτλο *Pratum spirituale*^f[\[54\]](#). Λόγῳ τῆς αὐξημένης δημοτικότητάς του, τὸ ἔργο γνώρισε πολλές διασκευές, στίς ὄποιες ὄφελονται καὶ οἱ σημερινές σωζόμενες παραλλαγές του. Ἔτσι, μολονότι τὸ ἔργο συνήθως ἐκτείνεται σέ 219 κεφάλαια, ὁ Μ. Φώτιος εἶχε στὴν κατοχή του χειρόγραφα μέ 302 καὶ 342 κεφάλαια. Ἀξίζει νά σημειωθῇ ὅτι ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός καὶ ἡ Ζ' Οἰκουμενική Σύνοδος (787) ἀπέδωσαν τὴ συγγραφή τοῦ ἔργου στὸν Σωφρόνιο Ἱεροσολύμων, ἐνῷ, ἀντίθετα, ἀπό τὸν πατριάρχη Φώτιο ἀποδόθηκε στὸν Ἰωάννη

Μόσχο (Μυριόβιβλιος, 199).

Ό Σωφρόνιος ιεροσολύμων (†638), ό όποιος κατά τή νεαρή του ήλικία ἐκάρη μοναχός στούς Άγίους Τόπους, στή μονή τοῦ ἀββᾶ Θεοδοσίου, συνδέθηκε πνευματικά μέ τόν Ιωάννη Μόσχο, βοηθώντας τον στή συγγραφή τοῦ Λειμῶνος. Υπῆρξε δὲ συγγραφέας τοῦ Βίου τῶν Άγίων Αναργύρων Κύρου καὶ Ιωάννη^[55] σε ἔνδειξη εύγνωμοσύνης γιά τήν θαυματουργική ἵαση μιᾶς ἀνίατης ἀσθένειας τῶν ὁφθαλμῶν ἀπό τήν όποια εἶχε προσβληθεῖ, μετά ἀπό ἐπίσκεψη στόν ὄμώνυμο ναό τοῦ Ἀμπουκίρ^[56].

Ἀπό αὐτήν τήν σύντομη ἀναδρομή πού ἐπιχειρήσαμε νά κάνουμε στά σημαντικότερα συγγράμματα τῶν πρώτων ἐπτά αἰώνων, παρατηροῦμε μία ἔξελιξη στή θεματολογία καί στό ἀντικείμενο τῶν ἐγκωμιαστικῶν λόγων. Πράγματι, ἀπό τόν Β' αἰώνα, ἡτοι καθ' ὅλη τήν ἐποχή τῶν διωγμῶν καί μέχρι τό Διατάγμα τῶν Μεδιολάνων (313) οἱ ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς προβάλλουν τό πρότυπο τῶν μαρτύρων, ἀναπτύσσοντας ταυτόχρονα τή θεολογία τοῦ μαρτυρίου, τό όποιο ἐθεωρεῖτο ἐθελούσια μίμηση τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ καί, στήν πρώτη Έκκλησία, βάπτισμα ἀνώτερο τοῦ δι' ὕδατος Βαπτίσματος^[57]. Κατά τή διάρκεια τῶν διωγμῶν, ὅσοι ὁμολόγησαν τόν Χριστό κατά τήν προτροπή Αύτοῦ^[58], ἀλλά γιά κάποιον λόγο δέν μαρτύρησαν, ὄνομάζονταν ὁμολογητές καί ἡ πρώτη Έκκλησία τούς τιμοῦσε, καθώς τούς ἀναγνώριζε τό δικαίωμα νά λύσουν ἐκκλησιαστικά ἐπιτίμια χωρίς αύτό νά προϋποθέτει τήν προηγούμενη ἔγκριση ἐπισκόπων^[59].

Μετά τό Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων πού σήμανε τό τέλος τῆς μακρᾶς περιόδου διωγμῶν πού γνώρισε ἡ Έκκλησία ἐπικράτησε ἡ ἄποψη ὅτι ἡ ἐνάρετη ἐν Χριστῷ ζωῇ εἶναι ἰσάξια μέ τόν μαρτυρικό θάνατο. "Ἐτσι, ὅπως πολύ εὔστοχα παρατηρεῖ ὁ Παν. Τσάμης «τό 'μαρτύριον συνειδήσεως' ἔξομοιώθηκε μέ τό 'μαρτύριον τοῦ αἵματος»^[60]. Αύτή ἡ ἔξομοιώση μαρτυρίου συνειδήσεως καί μαρτυρίου αἵματος υἱοθετήθηκε καί ἀπό τούς Πατέρες τῆς Έκκλησίας. "Ἐτσι, ὁ ἄγιος Ιωάννης Χρυσόστομος στό ἐγκώμιόν του εἰς τόν ἄγιον Εύσταθιο λέγει: «...ὅτι Μάρτυρα ούχι θάνατος ποιεῖ μόνον, ἀλλά καί ἡ πρόθεσις»^[61]. Παρόμοια, καί ὁ Μ. Βασίλειος προτρέπει τούς πιστούς: «Γίγνεσθε μάρτυρες τῇ βουλήσει ἀνευ διωγμῶν, ἀνευ μαστίγων καί ἔξετε τήν αὐτήν ἀξίαν οἴαν καί οἱ μάρτυρες»^[62]. Οἱ περισσότεροι ὅσιοι πού διῆγαν παρθενικό καί ἀσκητικό βίο προέρχονταν κυρίως ἀπό τίς τάξεις τῶν μοναχῶν καί τῶν ἀσκητῶν, ἔνα σημαντικό ὅμως μέρος τους προερχόνταν τόσο ἀπό τίς τάξεις τοῦ κλήρου, ὅσο καί τῶν ἀπλῶν πιστῶν. Σ' αὐτήν τήν κατηγορία ἀνήκουν ἐπιφανεῖς ιεράρχες καί Πατέρες τῆς Έκκλησίας πού ὅρθωσαν τό ἀνάστημα τους γιά νά ὁμολογήσουν τήν ὄρθη πίστη καί νά προσφέρουν πολύπτυχο ποιμαντικό ἔργο, καθώς καί ὅσιοι πού ἦταν ἐπιφανεῖς πολίτες καί διῆγαν κατά Χριστόν βίον.

Ταυτόχρονα, ἀπό τά μέσα τοῦ 4^{ου} αἰώνα, τήν ἐποχή δηλ. τῆς πρώτης ἀνθισης τοῦ μοναχισμοῦ μέχρι καί τό τέλος τοῦ 6^{ου} αἰώνα, συντάσσεται ἔνας σημαντικός ἀριθμός νηπτικοασκητικῶν κειμένων πού προέβαλλε τό πρότυπο τοῦ μοναχοῦ-ἀναχωρητῆ, ὁ όποιος κατ' ἀντιπαραβολή πολλές φορές ἀπό τούς κατά κόσμον σοφούς, πολεμᾶ καθημερινά τούς πειρασμούς σφυρηλατώντας ἔτσι τήν κατά Χριστόν συνείδησή του καί δίδοντας ταυτόχρονα μαρτυρία τῆς ὄρθοδοξου πίστεως. Ή μετάβαση ἀπό τόν Μάρτυρα, στόν Άσκητή καί στόν Ὄσιο, τουλάχιστον

γιά τίς γενιές τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καί Πατέρων πού ἔγραψαν μέδιαφορά μέχρι δύο γενιές ἀπό τούς ἔγκωμιαζόμενους- γνωρίζοντάς τους εἴτε προσωπικά εἴτε ἔχοντας ἀντλήσει πληροφορίες ἀπό πρόσωπα πού τούς εἶχαν γνωρίσει- ὅφείλεται στά ιστορικά πλαίσια τῆς ἐποχῆς συγγραφῆς τῶν ἔργων. Ἡ ἄνθιση τοῦ μοναχισμοῦ στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας ἀπό τὸν 4^ο μέχρι καί τὸν 7^ο αἰώνα ἔκανε ἀκόμη πιό μεγάλη τή δίψα τῶν πιστῶν γιά τούς βίους μοναχῶν, ὅπως λίγους αἰώνες πρίν γιά τούς Μάρτυρες, προβάλλοντας ὅμως πάντοτε τό ίδιο πρότυπο τοῦ χριστιανικοῦ βίου, τὸν Θεάνθρωπο καί τήν θυσία Του γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

[1] Νικ. Σκουτεροπουλος, *Η ἀρχαία Σοφιστική: τά σωζόμενα ἀποσπάσματα*, Άθηνα 2006³.

[2] *Φαῖδρος*, 261a, 271 b.

[3] *Ρητορική*, I, 1355a.

[4] *Πατρολογία I*, σελ. 142.

[5] H. Hunger, *Βυζαντινή λογοτεχνία*, Άθηνα 1991, σελ. 128 κέξ.

[6] Αλεξανδρος Μαλιν, *Οι Ἐπιτάφιοι Λόγοι Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἐν σχέσει πρός τήν ἐθνικήν ρητορείαν*, Άθηναι 1929, σελ. 21.

[7] *Προτρεπτικός λόγος εἰς μαρτύριον*, PG 11, 580 B.

[8] «Αἱ ψυχαί τῶν πεπελεκισμένων ἔνεκεν τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰησοῦ, μή μάτην τῷ ἐν οὐρανοῖς θυσιαστηρίῳ παρεδρεύονται, διακονοῦσι τοῖς εὐχομένοις ἄφεσιν ἀμαρτημάτων». Ἐνθ' ἀν. PG 11, 601 A-B.

[9] PG 46, 736A.

[10] Βλ. ἐπί παραδείγματι τόν Λόγον εις Μάρτυρας, PG 52,663: «Τιμή γάρ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος». Πρβλ. *Εἰς τόν μάρτυρα Λουκιανόν*, PG 50, 522.

[11] Βλ.Ι. Φειδα, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία Α'*, σελ. 272-273.

[12] *Περὶ μαρτυρίου τοῦ ἀγίου Πολυκάρπου*, PG 5, 1027- 1046.

[13] βλ. Στ. Παπαδόπουλου, *Πατρολογία Α'*, σελ. 223.

[14] βλ. ἐνθ' ἀν.

[15] Σ' αὐτά συγκαταλέγονται *Oι Πράξεις τοῦ ἀγίου Ἰουστίνου καί τῶν σύν αὐτῷ, οἱ Πράξεις Μαρτύρων Αφρικῆς καί οἱ Ἀνθυπατικές Πράξεις τοῦ Κυπριανοῦ*.

[16] Σ' αύτήν τήν κατηγορία ἀνήκουν τό *Μαρτύριον Πολυκάρπου* (152), Ἐπιστολή τῶν Ἐκκλησιῶν Βιέννης καὶ Λουγδούνου (177-178), *Μαρτύριον τοῦ Ἀπολλωνίου* (180-185), *Μαρτύριο Περπετούας* καὶ *Φιλικιτάτης* (202).

[17] *ΒΕΠΕΣ* 33. PG 26, 835-976.

[18] D. Brakke, 'Athanasius of Alexandria, Life of S. Antony of Egypt', in *Medieval Hagiography: An anthology*, ed. T. Head (New York- London 2001), σελ. 1-30.

[19] Martin Hinterberger, «The Byzantine Hagiographer and his text», *Byzantine Hagiography, Vol. II. Genres and Context*, ed. The Ashgate Research Companion, Dorchester 2014, σελ. 218.

[20] Λόγος ΚΑ΄, 5. PG 35, 1088 A.

[21] F. Halkin, *S. Pachomi Vitae Graece, Subsidia Hagiographica* 19, Bruxelles 1932.

[22] PG 31, 489- 507.

[23] PG 31, 589- 600.

[24] PG 31, 237- 260.

[25] PG 31, 484- 488.

[26] PG 46 736-748.

[27] Ἐγκώμιον εἰς τόν ἄγιον Στέφανον τόν πρωτομάρτυρα. PG 46, 701- 734.

[28] Ἐγκώμιον εἰς τόν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ τόν Σύρον καὶ βίος αὐτοῦ PG 46, 820- 850.

[29] PG 46, 893- 958.

[30] PG 46, 960-1000.

[31] Ἐπιτάφιος εἰς τόν πατέρα, παρόντος Βασιλείου, PG 35, 985- 1042.

[32] Εἰς Καισάριον τόν ἔαυτοῦ ἀδελφόν ἐπιτάφιος, περιόντων ἔτι τῶν γονέων, PG 35, 756- 787.

[33] PG 35, 789-817.

[34] PG 36, 493- 605.

[35] PG 34, 995- 1260.

[36] C. Rapp, ‘Palladius, Lausus and the Historia Lausiaca’, in *Novum Millenium. Essays in Honor of Paul Speck*, ed. S. Takacs, C. Sode (Aldershot, 2001), σελ. 279-289.

[37] Δημ. Τσαμη, Άγιοιογία, Θεσσαλονίκη 1985, ἐκδ. Πουρνάρα, σελ. 24.

[38] Martin Hinterberger, ‘The Byzantine Hagiographer and his Text’, *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography*, II: Genre and Contexts, ed. Stefanos Euthymiadis, σ.211-246. σελ. 218.

[39] PG 82, 1283-1522.

[40] «Τρία καὶ δέκα ἔτη συνοικήσασα τῷ ἐμῷ πατρὶ ἡ μήτηρ παίδων οὐκ ἐγένετο μήτηρ· στεριφή γάρ ἦν, φέρειν καρπόν ὑπό τῆς φύσεως εἰργομένη· καὶ τοῦτο τὴν μὲν οὐ λίαν ἡνία· τά γάρ θεῖα πεπαιδευμένη τοῦτο συμφέρον ἐπίστευεν· ἐλύπει δέ τὸν πατέραν λίαν ἡ ἀπαιδία, καὶ πάντοτε περινοστῶν ἱκέτευε τούς θείους θεράποντας αἴτησαί οἱ παρά τοῦ Θεοῦ παῖδας. ...Πρός τούτῳ ἔφη, καὶ τὸν υἱόν ὁ μεγαλόδωρος δώσει. Τοῖς γάρ εἰλικρινῶς αἴτοῦσι διπλάς τάς αἴτησεις χαρίζεται». PG 82, 1409.

[41] PG 82, 1381 A.

[42] PG 82, 1468 C.

[43] PG 82, 1476 C.

[44] E. Schwartz, *Kyrillos von Skythopolis*, Leipzig 1939. Cyrille de Scythopolis (trad. [A. J. Festugière](#)), *Les moines d'Orient*, vol. III/1 : *Les moines de Palestine*, Paris 1962-1963, Éditions du Cerf. Πρβλ. J. Binns, *Ascetics and Ambassadors of Christ. The monasteries of Palestinian Monasticism*, DOS 32, Washington 1995.

[45] Κυριλλος ο Σκυθοπολιτης, *Φιλοκαλία τῶν νηπτικῶν καὶ ἀσκητικῶν*, Θεσσαλονίκη 1987, ἐκδ. Βυζάντιο, *Βίος τοῦ ἀγίου Σάββα, ΟΕ'*, σελ. 404.

[46] "Ἐνθ' ἀν. *Βίος ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Ἡσυχαστοῦ*, Κ', σελ. 481.

[47] "Ἐνθ' ἀν., *Βίος τοῦ ἀγίου Εύθυμίου*, Ξ', σελ. 168.

[48] "Ἐνθ' ἀν. *Βίος τοῦ ἀγίου Εύθυμίου*, Α', σελ. 21.

[49] J. Binns, *Ascetics and Ambassadors of Christ- The monasteries of Palestine*, 314- 631, ed. Oxford University Press, Oxford 1996, σελ. 38 κέξ.

[50] J. Nasrallah, *Saint Jean de Damas: Son époque, sa vie, son oeuvre*, Harissa 1950, σ. 122.

[51] Gedaliahu G. Stroumsa, "Religious Contacts in Byzantine Palestine", *Numen* 36, (1989), σσ. 16-42.

[52] Derek Krueger, "Writing as Devotion, Hagiographical Composition and the Cult of the Saint in Theodoret of Cyrrhus and Cyril of Scytopolis", *Church History* 66 (1997), σ. 713.

[53] PG 87, 2852-3112. Γιά τό ἔργο βλ. τίς κάτωθι μελέτες: Χρηστού Π. Κ., Έκκλησιαστική Γραμματολογία, Θεσσαλονίκη 2003², ἐκδ. Κυρομάνος, σελ. 343. Τσαμης Δ., Έκκλησιαστική Γραμματολογία, Θεσσαλονίκη 1992⁴, ἐκδ. Πουρνάρας, σελ. 30

[54] Baynes M. H., «The 'Pratum spirituale'», *Orientalia Christiana Periodica* 13 (1947), σελ. 404- 414.

[55] PG 87, 3677-3695.

[56] Επισκοπου Φαναρίου Αγαθαγγελου, *Συναξαριστής Μαρτίου*, ἐκδ. Αποστολική Διακονία, Άθηνα 2005, σελ. 98-99.

[57] Π. Τρεμπελα, *Δογματική*, III, σελ. 102 κέξ. Ιερ. Κοτσωνη, *Τό ένθουσιαστικόν στοιχεῖον εἰς τήν Έκκλησίαν τῶν μαρτύρων*, Άθηναι 1952, σελ. 28. Πρβλ. Ὡς λέγει καί ὁ ἄγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος στόν Λόγο του πρός τόν μάρτυρα Ἰουλιανό «σήμερον αἴματι βαπτίζεται...καί μή θαυμάσητε, εἰ βάπτισμα τό μαρτύριον ἐκάλεσα·...ἀμαρτημάτων ἀνίρεσις καί ψυχῆς γίνεται καθαρμός θαυμαστός τις καὶ παράδοξος· καί ὥσπερ οἱ βαπτιζόμενοι τοῖς ὕδασιν, οὕτως οἱ μαρτυροῦντες τῷ ἴδιῳ λούονται αἵματι». *Εἰς τόν ἄγιον Μάρτυρα Λουκιανόν* 2. PG 50,522.

[58] «Πᾶς ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἔμοι ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κάγω ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρός μου» (Μτθ. 10,32).

[59] J. H. Taylor, 'St. Cyprian and the Reconciliation of Apostates', *TS* 3 (1942), 27-42.

[60] Δημ. Γ. Τσαμης, *Άγιοι Οικογένεια*, Θεσσαλονίκη 1985, ἐκδ. Πουρνάρα, σελ. 57.

[61] Ἐγκώμιον εἰς ἄγ. Εὐστάθιον, PG 50,601.

[62] *Εἰς τούς ἀγίους Τεσσαράκοντα μάρτυρες*, PG 31, 508.